

□ MİMARİ. İslâm dünyasında eğitim faaliyetlerinin henüz kurumlaşmamış olduğu, bu arada hadis ilimlerinin de diğer dinî ilimlerle tasavvuf gibi camilerde veya hocaların evlerinde kurulan ve "mecâlis" denilen ders halkalarında öğretildiği dönemlerde dârülhadis mîmarisinden bahsetmek mümkün değildir. X. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıktığı tesbit edilen ilk hadis okullarının ise ne gibi mekânlarda faaliyet gösterdiği bilinmemektedir.

İslâm tarihinde dârülhadis adıyla anılan ilk bina, Atabeg Nüreddin Mahmud Zengî'nin (ö. 569/1174) ölümünden birkaç yıl önce Dımaşk'ta yaptırdığı Nûriyye Dârülhadisi'dir. Bu yapıda Zengîler'in Büyük Selçuklu geleneğinden hareketle XII. yüzyılın ortalarından itibaren Suriye'de geliştirmiş oldukları kendilerine has medrese mîmarisinin özellikleri bulunmakta, Nüreddin Zengî'nin aynı yıllarda yine Dımaşk'ta inşa ettirdiği Nûriyye Medresesi gibi bunda da Büyük Selçuklu medreselerinin Horasan menşeli, dört eyvanlı tasarım şemasının Zengî devrine has bir varyantının uygulanmış olduğu görülmektedir. Yapı, ortasında kare bir havuzun yer aldığı üstü açık, kare planlı bir avlunun etrafını kuşatmakta, halen ayakta olan kuzey ve güney kanatlar, havuzun ortasından geçen kuzey-güney doğrultusundaki eksene göre simetrik biçimde tasarlanmış bulunmaktadır. Avlunun kible yönüne, yanlarında çapraz tonozlu ikişer hücre ile sivri beşik tonozlu giriş eyvanı, kuzeyine ise enine dikdörtgen planlı, düz çatılı cami yerleştirilmiş, muhtemelen ders-hane olarak da kullanılan caminin harimi, ortadaki daha geniş tutulmuş üç kemerle avluya açılmıştır. Bazı araştırmacılar, bugün mevcut olmayan doğu ve batı kanatlarında da geniş birer kemerle avluya açılan düz çatılı eyvanların bulunduğu kanaatindedirler.

Kendi türünün ilk örneğini teşkil eden Nûriyye Dârülhadisi'nde o devrin medrese tasarımının aynen uygulanmış olması, İslâm mîmarisi tarihinde daha sonra yapılan bütün dârülhadislerde de görülen bir özelliktir. Başka bir ifadeyle dârülhadisler, İslâm mîmarisi repertuarındaki eğitim yapıları arasında sıbyan mektepleri ve dârülkurrâlar gibi tasarım açısından medreselerden farklı, bağımsız bir yapı tipi oluşturmamışlar, inşa edildikleri dönemin ve bölgenin ürünü olan medrese mîmarisinin çerçevesi içinde gelişmelerini sürdürmüşlerdir. Bu husus bü-

yük bir ihtimalle, dârülhadisler ile diğer dinî ilimlerin okutulduğu medreseler arasında, mîmariyi şekillendiren kullanımların şeması açısından bir tedrisat farklılığı bulunmamasından kaynaklanmaktadır.

Anadolu merkezli Türk İslâm mîmarisi tarihinde ilk dârülhadisler Selçuklu devrinde inşa edilmiş, Osmanlı devrinde de bu yapılar çoğalmaya ve gelişmeye devam etmiştir. Konya'da 1260-1265 yılları arasında yapılan ve İnce Minareli Medrese adıyla tanınan dârülhadis, avlusu kubbe ile örtülü olduğu için "kubbeli medreseler" denilen yapı grubuna girmekte ve en önemli Selçuklu eserlerinden birini teşkil etmektedir. Yine Anadolu Selçuklularının İlanlılar'a tâbi olduğu bu dönemde, 1271-1272 yılları dolaylarında Sivas'ta inşa edilen ve "açık avlulu ve eyvanlı medreseler" tipine giren Çifte Minareli Medrese de diğer bir ilginç dârülhadis örneğini meydana getirmektedir.

İlk örneklerine I. Murad devrinde (1360-1389) rastlanan Osmanlı dârülhadis mîmarisi, Mimar Sinan'ın Hassa başmîmarı olduğu döneme ait İstanbul'daki Haseki Sultan (1538-1539), Süleymaniye (1552-1557), Edirne'deki Selimiye (1569-1574) ve İstanbul Üsküdar'da Şemsî Ahmed Paşa (1580), onun ölümünden sonra çı-

rakları tarafından aynı üslûbun yaşatıldığı döneme ait Çemberlitaş'ta Sinan Paşa (1593), Sultan Ahmed (1610-1617), Çarşıkapı'da Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1690), Saraçhanebaşı'nda Amcazâde Hüseyin Paşa (1700 civarı), Çarşıkapı'da Çorlulu Ali Paşa (1708-1709) ve Lâle Devri'ne ait Şehzadebaşı'nda Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa (1720) dârülhadisleriyle en güzel örneklerini vermiştir. Osmanlı dârülhadislerinin hemen tamamı, İznik'te Orhan Gazi devrinde (1324-1360) inşa edilen Süleyman Paşa Medresesi ile ortaya çıkan ve Osmanlı medrese mîmarisinin karakteristiği olan "açık avlulu ve revaklı" tasarımın varyantlarıdır. Bu arada XV. yüzyılın sonlarında Amasya'da inşa edilmiş olan Dârülhadis Camii ise Osmanlı devrinde pek revaç bulmamış kubbeli medrese şeması ile erken Osmanlı mîmarisinin bir yeniliği olan tabhâneli (zâviyeli) cami şemasını kaynaştırın kendine has tasarımıyla bir istisna teşkil etmektedir. Öte yandan İstanbul'daki Süleymaniye Dârülhadisi'nde, arazi verilerinin ustaca değerlendirilmesi ve külliye'nin genel görünümünün hesaba katılması sonucunda ilginç bir yerleşim düzenine gidilmiştir. Dârülhadisin odaları beşik tonozlu dükkânların üzerine yerleştirilmiş, tek sıra halinde uzanan odaların önüne geçit niteliğinde dar ve uzun bir avlu kondurulmuş, ders-hane de odalar dizisinin kuzey ucunda fevkanî bir konumda tasarlanmıştır. Ayrıca bütün bu mekânların ahşap çatılı olması da Süleymaniye Dârülhadisi'nin diğer bir farklı yönünü oluşturmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

- Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi I*, s. 172, 179, 309, 319-320; a.m.f., *Osmanlı Mi'mârîsi II*, s. 382-383; a.m.f., *Osmanlı Mi'mârîsi III*, s. 120; Yüksel, *Osmanlı Mi'mârîsi V*, s. 8-10; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, I, İstanbul 1972, s. 107-108, II (İstanbul 1973), s. 86-87, 110-116; a.m.f., *Osmanlı Devri Mîmarîsi*, İstanbul 1986, tür.yer.; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1972, I, 229-231; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 76, 172, 175-179, 184, 346, 349-350, 352; Zeynep Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", *Mimarbaşı Koca Sinan, Yaşadığı Çağ ve Eserleri*, İstanbul 1988, s. 239-309; Tanju Cantay, *Süleymaniye Camii*, İstanbul 1989, s. 39-40; E. Herzfeld, "Damascus: Studies in Architecture", *AI*, IX (1942), s. 1-53; X (1943), s. 13-70; XI-XII (1946), s. 1-72; XIII-XIV (1958), s. 118-138; J. Sauvaget, "Le Dar al-Hadith de Nour ad-Din", *Les Monuments Ayyoubides de Damas*, Paris 1948, I, 16-25; M. Baha Tanman, "Atik Valide Külliyesi", *STAD*, sy. 2 (1988), s. 3-19; S. Ory, "Dâr al-Ḥadîth", *El² Suppl.* (İng.), s. 195-197.

M. BAHA TANMAN

Nûriyye Dârülhadisi'nin plan ve kesiti

